

ROŚLINY LECZNICZE DZIKO ROSNĄCE W POLSCE: BOGACTWO GATUNKOWE I ZRÓŻNICOWANIE

Artur Adamczak, Anna Forycka

Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich
ul. Wojska Polskiego 71B, 60-630 Poznań
artur.adamczak@iwnirz.pl

Do połowy XIX w. większości leków dostarczały rośliny, a ich stosowanie wynikało z wielowiekowej tradycji i doświadczenia. Późniejsze odkrycia w dziedzinie syntezy chemicznej spowodowały gwałtowny odwrót od zielarstwa, jednak już na początku minionego stulecia nastąpił ponowny wzrost zainteresowania fitoterapią. Aż do czasów współczesnych większość gatunków roślin leczniczych była pozyskiwana ze stanu naturalnego. Jeszcze w latach 70. i 80. XX w. kilkadziesiąt różnych surowców zielarskich w naszym kraju pochodziło spoza upraw.

Wobec trwającego wiele stuleci wykorzystywania w medycynie (zwłaszcza ludowej) dużej grupy dziko rosnących gatunków roślin, interesujące wydaje się określenie ich bogactwa gatunkowego i zróżnicowania w poszczególnych florach i regionach. Nie jest to jednak zadanie łatwe, ze względu na trudności w precyzyjnym zdefiniowaniu pojęcia roślin leczniczych. Mogą być one ujmowane wąsko i obejmować jedynie gatunki farmakopealne, posiadające urzędowe monografie, o udokumentowanym działaniu i obecnie stosowane w oficjalnej medycynie. Szerokie rozumienie terminu rośliny lecznicze pozwala na zaliczenie do tej grupy wielu gatunków przyprawowych i jadalnych, a przede wszystkim – ziół niegdyś stosowanych w medycynie ludowej, dziś – zapomnianych, o nieudokumentowanych właściwościach terapeutycznych lub wręcz trujących. Dodatkowo liczbę gatunków roślin leczniczych może zwiększać wyróżnianie drobnych taksonów, uwzględnianie gatunków egzotycznych lub tylko przejściowo dziczejących z uprawy.

Wykazy roślin leczniczych znanych w Polsce bardzo różnią się pod względem liczby taksonów. W poradniku dla lekarzy dotyczącym ziołolecznictwa, Aleksander Ożarowski (1980) opisuje zaledwie 231 gatunków roślin naczyniowych stosowanych w fitoterapii, w tym – wiele egzotycznych i uprawianych. W kluczu do oznaczania roślin Władysława Szafera i in. (1950–1986) znajdujemy już około 300 gatunków uznanych za rośliny lecznicze (w tym ergazjofigofity). Z kolei Marian Nowiński (1959) w pracy zatytułowanej „Rośliny lecznicze flory polskiej” opisuje około 400 gatunków, a Bolesław Broda i Jakub Mowszowicz (1971–2000) wymieniają blisko 600 gatunków o określonym działaniu leczniczym i/lub stosowanych w medycynie ludowej. W opracowanym przez Krzysztofa Jędrzejko (2001) „Wykazie roślin i surowców leczniczych stosowanych w Polsce” znalazło się już ponad 1000 taksonów dziko rosnących w naszym kraju (rodzimych i trwale zadomowionych).

Z dużym bogactwem gatunkowym ziół w Polsce wiąże się ich znaczące zróżnicowanie pod względem taksonomicznym, form życiowych, wymagań siedliskowych, grup geograficzno-historycznych oraz częstości występowania. Reprezentują one ponad 100 rodzin botanicznych. Są to głównie rośliny zielne, ale także krzewy, drzewa i krzewinki. Dużą grupę stanowią gatunki leśne i zaroślowe, choć wiele roślin leczniczych zajmuje również siedliska synantropijne (segetalne i ruderalne). Oprócz gatunków częstych i pospolitych, uwagę zwracają rośliny rzadkie i chronione, liczące kilkadziesiąt taksonów.

WILD MEDICINAL PLANTS IN POLAND: SPECIES RICHNESS AND DIVERSITY

Artur Adamczak, Anna Forycka

Institute of Natural Fibres and Medicinal Plants
Wojska Polskiego 71B, 60-630 Poznań, Poland
artur.adamczak@iwnirz.pl

Medicinal plants provided the most of drugs until the mid-nineteenth century, and their use resulted from a long tradition and experience. Subsequent discoveries in the field of chemical synthesis caused a rapid retreat from the herbal medicine, but at the beginning of the 20th century there has been renewed interest in phytotherapy. Until present times, most of the medicinal plant species was collected from the natural sites. Even in the 70s and 80s of the 20th century, several dozen of different plant raw materials in our country came from outside the cultivation.

In view of the centuries-old use of the large group of wild plants in folk medicine, there is interesting to determine their species richness and diversity in the various floras and regions. But it is not easy because of the difficulty in precisely defining the conception of medicinal plants. They can be recognized narrowly and limited to pharmacopoeia species, plants with official monographs, currently used in medicine, and/or with documented therapeutic effects. A broad understanding of the medicinal species term allows to include in this group many spice and edible plants, and above all – herbs once used in folk medicine, nowadays – forgotten, with undocumented properties or even poisonous. In addition, the number of medicinal species can be increased by highlighting minor taxa, taking into account the exotic plants or just temporarily escaping from cultivation.

The lists of herbs known in Poland are very different in terms of the taxon number. In the guidebook for doctors, Ożarowski (1980) describes only 231 vascular plant species used in phytotherapy, including many exotic and cultivated taxa. About 300 species recognized as medicinal plants (including ergasiophygophytes) are reported by Szafer et al. (1950–1986). In the book entitled “Medicinal plants of Polish flora” Nowiński (1959) shows about 400 species, while Bręda and Mowszowicz (1971–2000) give almost 600 species with specific therapeutic effects and/or used in folk medicine. On the other hand, in “Medicinal plants and herbal materials in use in Poland: a check list” (Jędrzejko 2001) we can find over 1000 taxa growing wild in our country (native and established permanently).

High species richness of herbs causes their large differentiation in terms of taxonomy, plant life forms, habitat requirements, geographical-historical groups and frequency. Medicinal species in Poland belong to more than 100 botanical families and they are mostly herbaceous plants, but also trees and shrubs. A large group is constituted by species of thickets and forests, although many medicinal plants grow in synanthropic (segetal and ruderal) habitats. In addition to frequent and common species, rare and protected plants draw attention, and they count several dozen taxa.